

Történelem, kultúra – regény

Három új szerb regényről

Történelmi sottie

Svetislav Basara népszerű szerb író *Početak bune protiv dabija* című regényének címét az egyik híres szerb hősénektől kölcsönözte. Székács József a hőséneke első magyar fordítója, a mű tartalmát hangsúlyozva, némileg leegyszerűsítve ezt a címet adta a dalnak: *A szerbek első zendülése*. Valóban erről szól a hőséneke, és szerzője, a vak énekes, Filip Višnjić ott is van Basara regényének szereplői között, ám a dal magyar címéből hiányzik a dáhikra való hivatkozás, ami némileg átírja a cím jelentését, minthogy a zendülés vagy felkelés éppen a dáhik ellen irányult, akik a szótár szerint szakadár janicsárparancsnokok, zsarnokok voltak Szerbiában az elmúlt századokban. Ezért aztán a regény címét így lehetne magyarra átültetni: *A dáhik elleni zendülés kezdete*. Ha egyszer vállalkozik rá valaki, hogy magyarra fordítsa a különben terjedelmes regényt, nemcsak a címével lesz gondja, gondja lesz a könyv műfajának megnevezésével is. Basara ugyanis sottie-nak nevezi regényének műfaját, ami több szempontból is figyelmet érdemel. Sottie-nak mondja az irodalomtörténet André Gide *A Vatikán pincéi* című regényét, és sottie-nak nevezte darabjait Borislav Pekić szerb regény- és drámaíró is. Van tehát múltja a Basara-regény műfaji megnevezésének.

Főként azért érdemel figyelmet Basara regényének címe alatt a műfaj megjelölése, mert tudára adja olvasójának, hogy a regény akár a bolondok könyve is lehet, úgy is kell tehát olvasni, a szókimondó bolondok nyomán, minthogy a sottie eredetileg „bolondságokon» alapuló késő középkori komédia”. A bolondok pedig, tudvalevő, olyan igazságokat is kimondhatnak, ami miatt másokra, nem bolondokra, keményen lecsaphat a királyi, azaz hatalmi, legtöbbször önkényes törvény. Regényének alcímével Basara olva-

sóját igazította el, de ezzel együtt önmaga számára is menedéket teremtett; a műfaj megvédi, ha megvédi, szerzőjét a hatalmasságok haragjától és az esetleges büntetéstől. A szavakért és mondatokért errefelé nemrégiben még büntettek, ha nem is mindig hivatalosan. Volt is mitől tartania Basarának, hiszen regényével Szerbia egész újkori történetét vette célba, az első zendüléstől kezdődően kenézek és királyok, nagyhatalmú urak és összeesküvők, merénylők és királygyilkosok, gazdagok és hadvezérek világát. Azt lehet mondani, hogy Basara a szerbek történetének visszáját mondta fel regényében, szatírával és iróniával fűszerezve, fekete humorral megtetőzve, mit sem törődve a történelmi olvasókönyvekben szentnek és sérthetetlennek mondott történelmi események hivatalosnak mondott megítélésével, eme hivatalos értékelések szerzőit, akadémikusokat, azoknak híveit és intézményeit sem kímélte. S mindez nemcsak a múltra mondható. Nemcsak rég halott, ám történelemkönyvekben, hősekkönyvekben és regényekben ünnepeelt hősök emlékéét támadta meg a bolondsipkát viselő elbeszélő jogán, hanem a mai politikai színtér képviselőit is. Nem kerülték el a figyelmét a jelen amúgy sokféleképpen megítélt, néha rajongással, néha gyűlölettel övezett személyei sem; regényének egykor volt hősei saját nevükön szerepelnek a regényben, a jelen hőseinek nevét azonban átírta, ám úgy, hogy az olvasó könnyen rájuk ismerhet. Éppen ezért a címben szereplő dáhik szó jelentésmezeje a regény szövegében jelentősen kiszélesedik, új tartalmak, ezzel együtt új személyek közös nevének vehető. A dáhik nem tűntek el Szerbia történelmének színteréről. Basara „bolondságokon” alapuló regénye a zsarnokság mostanáig érő folyamatosságát írja, s eközben semmi esélyt nem lát arra, hogy ezen a vidéken véget érjen a mindenkori dáhik zsarnoksága. Alapvetően rosszkedvű könyv tehát Svetislav Basara új regénye, ám rosszkedvét humorral és szatírával, iróniával és öníroniával fejezi ki, ami magasra emeli mind poétikai, mind irodalmi értékeit. Poétikai és irodalmi értékeit azért, mert egy késő középkori műfajba öntött életet, mégpedig úgy, hogy az eredetileg színpadra szánt sottie-t narrációba emelte át, ám nem egy bolond hős történetét írta meg, regényének hősei egyáltalán nem bolondoznak, egy-két kivételtől eltekintve nem is bolondok, sőt nagyon is komolyan veszik a történetben és a történelemben rájuk mért vagy önként vállalt szerepüket, hanem a csörgősipkás tarka ruhás szerepét a narrátorra, az elbeszélőre bízta. Az elbeszélő a bolond Svetislav Basara regényében, ő az, aki mindvégig színen van, ő az, aki nyomon követi a regény hőseit, leír és ábrázol, ám úgy ír le és úgy ábrázol, hogy a gyanútlan olvasó, miközben jókat derül a regénybeli (és történelmi) sokszor véres bolondságokon, mindvégig a szerző rosszkedvével szembesül, mert ahogyan Basara a szerb történelem eseménysorát visszajáról felmondta, cseppet sem igazolja

a regény szövegének derűjét. Ellentét van a regény szövegének nyelvi megformálása és jelentése között; ez az ellentét is a sottie műfajának sajátja. Ám ebből az ellentétből a regény poétikai feszültsége eredeztethető, ami minden bizonnyal magas helyet jelöl ki számára a szerb regény és regényírás történetében, holott semmiképpen sem kaphatja meg az év legjobb regényéért járó nevezetes NIN-díjat. Már csak azért sem, mert a regény egyik jól felismerhető alakja az az írófejedelemnek titulált regényíró, aki Basara és mások, például Mirko Kovač vitriolos bírálatainak célpontja; a sottie műfajához tartozik, hogy hősei és alakjai mind sorra élő vagy holt hatalmasságok képmásai.

Basara regényének hőse Gvozden gazda, talán az egyetlen, akinek nincs képmása a történelemben vagy a népi emlékezetben. Nem is lehet, hiszen őt egészében az elbeszélő teremtette meg. Gvozden gazda emlékezik vissza az életére, miután az agyvérzés ágyba döntötte, és hosszú évekre ágyba is zárta. De Basara nem a regényhős szavaival mondja fel életének nagyon is színes történetét, hanem az elbeszélő szavaival; ezzel is a szöveg középpontjába állítja a narrátort, megerősítve, hogy éppen az elbeszélő az, aki a regényben bolondsípkát visel. Gvozden gazda árva gyerekként érkezik az egykori Užice városba egy Vilovónak, azaz Tündérlaknak nevezett faluból, amelyet – ha létezett egyáltalán – majd csak jóval később, a gazda egyik leszármazottja visz rá a katonai térképre. Egy jeges decemberi reggelen bekopogott a török sejk otthonába, ahol be is fogadják, nevelésben részesítik, nyelveket és szokásokat tanul, miközben a ház fenntartásában segítkezik, takarít és fát vág. Kíséri a török gazdát, fizet helyette, közben pedig gyűjtöget; nem mondható véletlennek, hogy az egyik sikátorban lefelé ereszkedve arany pénzérmét talál, s ez rendre minden útja alkalmából megismétlődik, mígnem az aranypénzek nyomán eljut egy titokzatos alak elé, aki szerződést kínál neki, és ő aláírja a szerződést; valójában az ördöggel kötött megállapodás ez, az európai Mefisztók hagyományában és innen kezdődően indul meg a név nélkül, tél idején, mezítlábasan a török házba érkezett szerb fiú életének hosszú története. Élete során sokfelé megfordul, eljut Konstantinápolyba, Jeruzsálembe, Damaszkuszba és Kairóba, de eljut Pestre, Bécsbe, Londonba, Rómába, Lipcsébe, Berlinbe és Moszkvába is, ám sehol sem volt része akkora örömben s boldogságban, mint amikor még gyerekefjével az užicei bazárba kísérhette el a sejket és csodálhatta meg az ott felgyülemlett csodákat, kincseket és persze a lármát is, amivel a bazár élete együtt jár.

Mínthogy járatos volt mind a török, mind az arab, mind pedig a szerb írásmódokban, eljut a 19. század szerb történelmének nevezetességei közelébe, kenézek és mások segítője lesz, közelről láthatja tehát a zendülések

és békekötések történéseit, csatákat és gyilkosságokat lát, testvérgyilkosságot is. Mindenről van véleménye, Basara regényének elbeszélője tesz róla, hogy az olvasó meghallja Gvozden gazda sokszor elhallgatott véleményét. Lesújtó véleménye van Vuk Karadžić nyelvi reformjáról és az írástudatlan Miloš kenéz udvartartásáról, Karadordéről, a későbbi történetírókról, katonákról és civilekről, mindenkiről. Minthogy név nélkül érkezett a török sejk házába, a törökök Uzunnak, azaz Hosszúnak szólítják, majd szert tesz a Gvozden névre, ennek nyomán vezetéknevre is. Vezetékneve ezután általánosan elfogadott vezetéknev lesz a szerbek között, így utódainak hosszú sora követheti Gvozden gazdát, olyanok is bőven, akiknek semmi közük, főként vérségi közük nincs Gvozden gazdához, csak a vezetéknevét viselik. Nem így Gvozden vér szerinti fia, aki vajdaként írja majd be a nevét a regénybe. Az utcán talált arany pénzérmék, a sejktől kapott díszes kisbicska meg sok minden más, amit fiatal éveiben begyűjtött – és falba vajt rejtekhelyen őrzött – alapozza meg Gvozden gazdasági emelkedését; óriási vagyonra tesz szert, főként kereskedelemmel és uzsoráskodással. Nagy híre lesz neki a nép körében, többek között azért is, mert mindenkit, a leghíresebb nagyivókat is, asztal alá tudja inni. Megnőszül, fiai születnek, vagyona egyre gyarapodik, mind több időt tölt távol az otthonától, és egyre többször szembesül történelmi helyzetekkel, és halála után, neve folytán sokféle utódja lévén, mintha köze lenne a későbbi történésekhez is, a szarajevói merényletkez, az abból eredeztethető világháborúhoz, a certi csatához, amit Valjevo környékén kellett volna lefolytatni, de a legutóbbi évek balkáni háborúhoz is. Hogy végül a közelmúltig jusson el, már nem ő maga, s talán utódjai sem, de a szelleme mindenképpen, és erről Basara elbeszélője tesz, aki bolondságok gazdájaként végigkíséri eme pálinkára és fokhagymára szagló szellemet szinte a mai napig.

Svetislav Basara postscriptumot illesztett regényének végére, amelyben magyarázatot adott arra, miért maradtak ki történetéből hosszú időszakok, miért a nagy kihagyások és ugrások történetmondásában... Azzal fejeződik be a regény utóírata, hogy a múlt történései sokkal *valóságosabbak* a jelen történéseinél, ahol a tények és adatok túlsúlya a valóság menthetetlen elvesztését jelenti. Jelenről szóló történelmi sottie Svetislav Basara új regénye.

Bizalom a madarakban

Vida Ognjenović *Posmatrač ptica* című regényének címe magyarra szó szerint *Madárnézőnek* vagy *Madárfigyelőnek* fordítható. Vida Ognjenovićot, a neves színházi szakembert, több dráma- és prózakötet, elbeszélések és regények szerzőjét ismerheti a magyar olvasó, hiszen novelláért Szirmai Károly-díjjal tüntették ki, *Az öreg falióra* címen, 2003-ban, Borbély János fordításában elbeszéléskötete jelent meg, egyik korábbi regényéről pedig esett már szó ezen a helyen. Abból a regényből részletek olvashatók a *Híd* egy régebbi számában.

A *Madárnéző* idegen kézzel, a szerző kezével megírt emlékirat; a regény első oldalain az író engedélyt kér a regény leginkább Vasja Ivanović Kirov névre hallgató hőstől emlékiratának megírására, és meg is kapja az engedélyt, azzal a feltétellel, hogy ne kövesse a tudományos kutatás módszereit, írja meg szabadon az ő emlékiratát, hiszen az emlékirat amúgy is ellenőrizhetetlen adatok és tények gyűjteménye. A szerző az elbeszélő szerepében nem követi sem a tudományos kutatás, sem a szigorúan vett emlékirat írásának szabályait, legfeljebb annyiban, hogy betartja a történetmondás időbeli folyamatosságát, beszámol a regényhős születéséről és gyerekkoráról, felmenőiről, szüleiről, korán elhunyt édesapjáról, majd mostohaapjáról, aki szeretetével és támogatásával felnevelte, akitől megtanult oroszul, akitől életbölcsséget és művészetet tanult, édesanyjáról, akinek első férje, Vasja apja, a világháború végén vesztette életét és aki, az anya, bölcsődei meg óvodai nevelőként éli túl a háborút követő nehéz éveket, s aki szüleinek is támasza, amikor apját, Vasja egyik nagypapját, az információs években koholt váddal vizsgálati fogságba hurcolják, majd pedig hozzámegy Vjacslav Slava Kirovhoz, a fogorvoshoz, aki első világháborús orosz menekültek leszármazottja, s aki úgy látszik, közbenjár abban, hogy leendő feleségének apja kiszabaduljon a vizsgálati fogságból...

Vida Ognjenović nem emlékiratot, hanem regényt írt; az emlékirat műfaját annyiban használta, hogy hosszú oldalakon át engedi Vasját szóhoz jutni, már csak azért is, mert Vasja kiváló előadó, színes és gyakran kiszínezett történeteket ad elő élményeiről és tapasztalatairól, ugyanazt a történetet több változatban is, ezért sokan szóbeli írónak tartják. Kiváló társalgó, aki társaságban szellemes, ironikus, gyakorta önironikus beszédmódjával nemegyszer orosz versek előadásával, sőt éneklésével tűnik ki, ám aki sokoldalú tehetségét rendre elherdálja, s aki úgy tartja, beszélgetés, társalkodás nélkül az élet mit sem ér... Állandó kapcsolatot tart fenn orosz disszidensekkel, nem igazán lehet tudni, soha nem is derül ki, milyen csatornákon jutnak el hozzá tiltott és betiltott szerzők művei. A regény

egyik nagyjelenetében éppen egy üldözött orosz költőnek rendez majdnem botrányba fulladó, emlékezetes költői estet a Dunán. Orosz és szerb nyelvű mesteri szavalataival mindig lenyűgözi a társaságot, ezenkívül virtuóz módon pengeti a balalajkát, büszke is a hangszerére, de fellépni nem akar, nagyon ritkán és csak különleges alkalmakkor mutatja meg kivételes zenei tehetségét. Orosz nyelvből és irodalomból szerez diplomát, kezdetben orosztanár abban a gimnáziumban, ahol érettségizett, majd pedig a helyi művelődési központ munkatársa. Állandóan mozgásban van, mindenhez hozzá tud szólni, mindenről véleményt formál és mindenben, a sakkjátékban is első tud lenni. De sehol sem tud igazában otthon lenni, mindig és mindenkor, függetlenül attól, hogy megértésben vagy meg nem értésben van része, idegen marad, széles mozdulatokkal állandó mozgásban lévő, az orosz és a szerbet egyformán beszélő, sebeket hordozó idegen. A kalandregények minden hájjal megkent és mindenféle képességekkel ellátott hőseire, kópéokra és vándorénekesekre, vándordíákokra emlékeztet, ám miközben zajlanak kalandjai, miközben sorjáznak színesebbnél színesebb történetei, miközben könnyű kézzel fordít szerbre orosz verseket, miközben szóval tart minden társaságot, mögötte zajlik a történelem, zajlanak a sorsformáló történések. A háború utáni nehéz évek, nincstelenség és sorbanállás, az örökös megfigyeltség, majd a negyvenes évek végén a szakítás Sztálinnal, az ebből következő megtorlások, üldözések, félelmek és szorongások, aztán az egyetemi évek, halványan a hatvannyolcas történések, közben a kiköltöztetések, a nacionalizáció, mindaz, ami az elmúlt fél évszázad eseménysorában valóban sorsfordító esemény. Vasja mintha tudomást sem venne ezekről a történésekről, holott egész életét éppen ezek a történések határozzák meg, mintha nélküle döntenének életéről és sorsáról, az idegenéről, aki tesz róla, hogy mindvégig valóban idegen maradjon. Nem ismerte meg az apját, mostohaapja mellett nőtt fel, akit mindvégig gyöngéd szeretettel vesz körül, hiszen nemcsak viszonylag rendezett gyekkorát köszönheti neki, hanem orosz identitását is, a szerbvel egyidejű orosz kultúráját; a kettő személyében egészében összeforrt. Egyszerre és egyidejűleg beszél szerbül és oroszul. Nem keveréknyelv ez, nem is rontott szerb vagy rontott orosz, hanem az ő személyes nyelve; nemcsak beszédmódja individuális és különlegesen személyes, hanem az a nyelv is, amit ő maga teremtett meg saját használatára.

Vida Ognjenović regényének egyik erőssége éppen Vasja személyes nyelvének kidolgozottsága. A szerző kiváló nyelvi erudíciójáról tanúskodik ez, arról valójában, hogy a regény mint elbeszélés értéke nyelvi megformáltságának függvénye. Nem az elbeszélő nyelve uralja a regény szövegét, hanem a hősé. Ahogyan beszél, ahogyan szerbül induló mondatokat

oroszul folytat, vagy fordítva, ahogyan a világ legtermészetesebb mozdulataival vált egyik hangszínből a másikba, ahogyan tettett orosz kiejtésével felkelti a figyelmet, úgy mutatkozik meg a személyisége. Vida Ognjenović nem írta körül, nem is írta meg Vasját, egyszerűen hagyta, hogy megszólaljon, hagyta, hogy mondja a magáét megállíthatatlanul. De nemcsak Vasját beszélgeti így, a regény más hősei is, a nagyszülők, az anya, távolabbi és közelebbi rokonok meg ismerősök is rendre megszólalnak a regényben, mégpedig átvezető mondatok vagy bekezdések, idézőjelek nélkül. Talán éppen ez az igazi sajátossága Vida Ognjenović elbeszélői gyakorlatának. Regényében a hősök mind sorra megszólalnak, mindannyian mondják a magukét, sokszor nem is igazán lehet tudni, hogy éppen ki beszél, minek következtében az elbeszélő háttérben marad, holott láthatóan jelen van, ő az, aki irányít, ő az, aki szót ad. Ebben a szembeütő elbeszélői gyakorlatban mindenképpen része van Vida Ognjenović színpadi, akár drámaírói, akár rendezői tapasztalatának. Regényének hőseit személyes nyelvükkel és sajátos beszédmódjukkal tette részint életessé, részint pedig emlékezetessé. Ráhagyta Vasjára és a többiekre, éljenek csak a maguk nyelvén, úgysem maradhat utánuk nyom másban, mint egyszemélyes nyelvükben.

Különösen érdekesek Vida Ognjenović regényének azon fejezetei és bekezdései, amelyekben hőseinek előéletét mutatja be. Az első világháború utáni orosz emigráció jó nevű vagy névtelen tagjai lépnek színre a regényben, Slava Kirov felmenői meg rokonsága; a lakáselkobzás és lakásínség idején éppen Slava egyik rokonához költöznek a fogorvos és családja, hogy aztán ebben a Duna menti kisvárosban élje Vasja gimnáziumi, majd felnőttkori életét. De szó esik a regényben azokról az egykori cári hadseregéből idetelepültekről, tisztokról és altisztokról, akik a második világháború idején külön osztagot alakítanak és Hitlert támogatják, hogy aztán vállalkozásuk csúfosan érjen véget; szó esik persze orosz írókról, nemcsak a disszidensekről, hanem Dosztojevszkijről, nem igazán hízogó módon Gorkijról, Mandelstam sorsáról és másokról. Másfelől a szerbiai vasutak alapításáról mond el Vida Ognjenović egy egész művelődéstörténeti fejezetet, minthogy apai ágon Vasja nagyszülei egy vasutas dinasztiába tartoznak, és a nagypapa, természetesen, elbűvöli a kisgyereket Vasját mozdonyok és szerelvények leírásával, majd pedig közvetlenül halála előtt, az éppen egyetemi éveit élő Vasjának adja a családi ereklyeként őrzött vasutas dísz tárgyat. Mind az orosz emigráció bemutatása, mind pedig a vasutas történetek Vida Ognjenović regényét rétegzetté teszik, egyben erős vonásokkal rajzolják meg Vasja Ivanović Kirov személyiségét. Vasjáról végül nem lehet megtudni, hogy ki is ő valójában. Szerb családban született, orosz környezetben nőtt fel, egyformán él mindkét kultúrában, közben pedig mintha

sohasem keveredett volna ki a gyerekkorából. Egy helyütt ötvenkét éves gyerekeknek mondja magát.

A regény azzal ér véget, hogy Vasja nyomozótiszt ismerőse megmutatja neki a róla készült rendőrségi dossziét, benne életének minden fontosabb eseményével, ezzel együtt mindazokkal, akikkel élete során közvetlen, sőt intim kapcsolatban volt, s jelentettek róla, sokszor pontosan idézve elejtett szavait, sőt az is kiderül, hogy nagy szerelme valójában kettős ügynök volt, hogy nevelőapja németből és oroszról fordított bizalmas anyagokat a rendőrség számára. Mindezek után Vasja számára nincs más kiút és megoldás, mint hogy régi szenvedélyének, a madarak megfigyelésének szentelje az életét. Innen kezdődően már csak a madarakkal beszélget, és bizalma is már csak a madarakban lehet.

A díjazott regény

Gordana Ćirjanićnak az év legjobb regényéért járó NIN-díjjal kitüntetett *Ono što oduvek želiš* – magyarul *Amit mindig is szeretnél* – című, a belgrádi Narodna knjiga kiadásában megjelent regényét olvastam el. Az elmúlt évben is nőíró kapta a kitüntetést, de ennek nincs jelentősége, ez még nem jelenti azt, hogy a szerb regényírás elnőiesedett volna, sokkal inkább van jelentősége annak, hogy a díj odaítélése nagy port kavart fel a szerb irodalmi életben, leginkább azért, mert a könyv szerkesztője egyben a bírálóbizottság elnöki tisztét is betöltötte, minthogy sokak szerint e két szerep összeférhetetlen, még akkor is, ha nyilvánosságra került, a bizottság elnöke egy másik regényre szavazott... Talán képmutatásból, ezt sem lehet kizárni. Arról kevesebb szó esett a napokban, hogy az elmúlt évben a díjazottnál jobb regények jelentek meg, ám ezek közül szinte egyik sem került a kiválasztottak szűkebb körébe. Ez azonban más kérdés. Gordana Ćirjanić díjazott regénye ugyanis olvasmányos, több elbeszélői rétegből építkező, alapvetően történetmondó regény. Ha formája hagyományosnak is tűnik, minthogy valóban hagyományos, hiszen keretes elbeszélés, történetmondása kihívó és sok csomópontra támaszkodik. Kihívó és némileg meglepő, hogy Gordana Ćirjanić, minthogy a szerb nyelv különbséget tesz hímnemű és nőnemű beszélő nyelve között, a várttal ellentétben az első személyű elbeszélésmódot választva, minthogy regényének hőse történetesen férfi, hímnemben írta meg a regényt, ami egyfelől talán a nőírással szembeni fenntartását jelenti, ám jelentheti az elbeszélőnek, mint a regény fiktív hősének határozott leválasztását is a szerzőről; nem a szerző szólal meg a regényben, hanem az elbeszélő, ő beszél a regényhős szavaival és mondataival, ő bonyolítja a regényhős életútját és sorsát. Azt lehet ennek

alapján mondani, hogy Gordana Ćirjanić első személyű elbeszélése fiktív első személyt használ, minthogy a szerző alkotta elbeszélő szövegét egészen alárendeli a regényhős szövegének, és ezáltal az autentikus megszólalásra helyezi a hangsúlyt, ugyanakkor utat nyit az irodalom irányából érkező hatások előtt, ezért a regényben a hivatkozás Miloš Crnjanski London-regényére és annak főhősére, ezért a hosszú idézet Oscar Wilde esszéjéből és egy spanyol író regényéből. Nem a posztmodern idézésgyakorlatának bevezetése ez a regény szövegébe, hiszen Ćirjanić éppen azért, mert elbeszélője figyelmét a történetmondásra összpontosítja, eltávolodik a posztmodernről, és ahogyan egyik interjújában közölte, az újabb spanyol irodalomnak a történetmondást újra felélesztő gyakorlatát követve maga is vonzó és többrétegű történet elmondására vállalkozott. A hivatkozás a nagy elődre és ezen túl idegen szövegekre a szerző irodalmi kultúrájának ténye (versek és regények mellett sokat fordít angolból és spanyolból), amiből akár azt a következtetést is le lehet vonni, hogy az *Amit mindig is szeretnél* a kultúra regénye, sőt akár az is mondható, a kultúra bírálata regényesített formában.

Az *Amit mindig is szeretnél* regény hőse végzettsége szerint irodalomtanár, aki televíziós sorozatok gyártásából tartja fenn magát; a regény címevel azonos valóságshow egyik alkotója. Feleségével, Mártával Londonban él, majd felesége közlekedési balesetben életét veszti, miután a regényhős Spanyolországba kerül, ahol ugyancsak az *Amit mindig is szeretnél* címet viselő, nagyon népszerű valóságshow egyik szerkesztője, akinek az a feladata, hogy a jelentkező nézők kérései és kívánságai közül a megvalósíthatókat kiválassza, közben egész rendszerét dolgozza ki a nézői kívánságoknak, majd visszakérül Belgrádba, ahol Aleksandar nevű bátyja él, neves szakorvos, a feleségével, Olgával, aki majd Slobodannak, a regény hősenek segítségével lesz lakásának megvásárlásában és berendezésében. Slobodan és Olga, akitől nem idegen a kicsapongás, megszeretik egymást. Kapcsolatukat mindvégig titokban tartják, árulkodó jeleket nem hagynak maguk után, vigyáznak, mert belátják, kapcsolatuk konvenciókat sért, és közben senkinek sem akarnak sérelmet okozni, főként nem a regényhős bátyjának. Ez a regény történetének egyik tartalmi szintje, elég provokatív, valójában a polgári erkölcsöket sértő, ami végül is éppen a kultúrának köszönhetően viselhető el, hiszen Olga és Slobodan a kultúrában, olvasmányaikban és a művészetekben találkoznak. Közben Slobodan egyre távolabb kerül a valós élettől, egészen tévéfüggővé válik, egészen pontosan tévésorozatok megrögzött nézőjévé, aki minden sorozatot ismer; a regényben sorban jelennek meg sorozathősök, sorozatszituációk, amelyek lassan Slobodan életének részévé válnak. Slobodan nemcsak beleéli magát, hanem együtt

is él a sorozatokkal, miközben jól tudja, hogy ezáltal leszakadt nemcsak a mindennapi életről, de magáról a kultúráról, ezen belül az irodalomról is, aminek végzettsége szerint tanára lenne.

Gordana Ćirjanić Slobodan életét kettős keretbe illesztette. Az egyik keret életrajzi, a másik kulturális vagy irodalmi. Először ez utóbbiról. Slobodan évek óta nem mozdult ki Belgrádból, végül elfogadja egyik barátjának javaslatát, utazzon el néhány napra Vrnjačka banjára, a nevezetes szerbiai fürdőhelyre, ahol a barátjának üresen álló, örökölt lakása van. A lakást elhanyagolt állapotban találja, és Slobodan elhatározza, rendbe hozza, falait újrafesti, és ebben Miloš Crnjanski London-regénye hőségének példáját követi, aki orosz főúri emigránsként Londonban szintén hasonlóra vállalkozik. Slobodan többször hozza szóba a London-regény hőstét, lépésről lépésre azonosodik vele, ami részben tisztelgés Crnjanski mostanában ritkábban emlegetett regénye előtt, részben pedig annak a művi világnak a folytatása, amiben a botrányos szerelembe bonyolódott televíziós sorozatok megszállottja él. Ebből a szempontból is a kultúra regényének vehető az *Amit mindig is szeretnél*.

A regény életrajzi kerete egyben a regény formája is. Slobodan a gyógyvizéről híres szerbiai fürdőhelyen szólal meg. Életét Aleksandarnak, a szakorvos idősebb testvérnek tárja fel, ő Slobodan vallomásának megszólítottja. Itt is meg kell állni egy pillanatra, hiszen éppen azért, mert a megbántott testvér a regényhős szavainak címzettje, a szövegmondás atmoszféráját a közvetlenség és az őszinteség uralja, s ezzel Gordana Ćirjanić elbeszélője mintha kilépett volna a nőírástól távolságot tartó hímnemű elbeszélésből, és engedett volna a nőírás vonzásának, minthogy a közvetlen vallomásosság inkább emennek mint amannak sajátossága. Ami végül is nem változtat a regény nyelvi elrendezettségén, ellenkezőleg, hangsúlyossá teszi a szerző beszédmódbeli választását, minthogy rétegzettségét mutatja fel. Van abban valami borzongató, sőt ijesztő is, hogy Slobodan szavainak címzettje éppen Aleksandar. Amit nagyon felerősít az is, hogy Slobodan nem először került a fürdőhelyre. Járt itt már gyerekkorában is, amikor Aleksandar ragályos sárgaságát gyógyvízzel gyógyítandó anyja hosszú időt tölt vele a fürdőhelyen, ahová a gyerek Slobodan is ellátogat, és heteket tölt ott Aleksandarral és anyjukkal. A felnőtt fürdőhely-élménye a regény elejéről és a gyerekkori fürdőhely-émlék felidézése a regény végéről fogja egybe keretként a regényt. A felnőtt Slobodan nem ismer rá a gyerekkori helyekre, minden megváltozott, ám van a regényben egy kis részlet, ami szorosra fűzi a regény kulturális és életrajzi élménykörét. A gyerekkori fürdőhely-élményre emlékezve Slobodan felidézi, hogy akkor őneki is volt olyan összecusukható bádogpohara, amiből a gyógyulásban

reménykedők a gyógyvizet itták, és hogy jóval később látta, ahogyan egy ugyanilyen bádogpoharat süllyeszt Crnjanski a zsebébe. Van jelentősége ennek az alig látható epizódnak, hiszen általa az irodalmi példaképnek választott Crnjanski és annak regénye kilép kulturális meghatározottságából, és átkerül a közvetlen élményszerűség szintjére, amire azért is érdemes odafigyelni, mert benne a kultúra (az irodalom) és az élet szoros összetartozása figyelhető meg, mintegy érvként és válaszul arra a regényben idézett Oscar Wilde-provokációra, miszerint az élet utánozza az irodalmat. Gordana Ćirjanić regényét éppen ez a mellékesnek látszó apróság emeli ki az egyszerű vallomástevő beszéd meghatározottságából, és emeli át a magas irodalom világába.

Eme két keret, az irodalmi és az életrajzi között épül fel a regény. E keretek közé ékelődik be Slobodan életrajzának története, és ezzel együtt a mai kultúra, csúfnevén a tömegkultúra világa. Slobodan többször mondja újra a tévésorozatok tartalmát. E sorozatok hősei rendre megjelennek a regényben, mintha Slobodan addig folytatná a képernyőn látottakat, addig követné a képernyőn túlra is akár az áldozatokat, akár a bűnösöket, akár a nyomozókat, mígnem azoknak története és sorsa össze nem ér saját történetével és sorsával. A sorozathősökkel való találkozása és azonosulása azonban leépülést jelent Crnjanski regényhősével való azonosulásához képest. Ott lebeg a regény felett a London-regény hőséne emléke, ezzel együtt egy gazdagabb és tartalmasabb élet esélye, ám a regényhős tévéfüggősége ennek az esélynek az eljátszását jelenti, ami ismét arra figyelmezteti Gordana Ćirjanić kitüntetett regényének olvasóját, hogy a regény teljességében nem az élet és életrajz bemutatása, hanem a kultúra nem is annyira ironikus, mint inkább közvetlen és szó szerinti bírálata ismerhető fel. Ennyiben „elkötelezett” is az *Amit mindig is szeretnél*, ha még van jelentése ennek a szónak.